

In zopet kakor v davnih dneh
strmi Mu v lica sveta,
nekdaj cvetoča kot pomlad,
a danes vsa brez cveta.

Ne ganejo se ustne več
usehle, posinele,
ko zadnjo so besedo že,
„Dopolnjeno“ velele.

Ne dvignejo se več roke,
ni mar jim več objema;

odkar so križ objemale
jih smrtni mir prevzema.

Ne vzgibljejo se več noge.
Kdor šel je pot kot one,
izmučeno bi koprnel,
kdaj jih k pokoju sklone:

Samo Srce, kot prej nikdar,
sedaj se je razkrilo,
iz grudi gleda vprašajoč:
Kaj nisem vas ljubilo?

(Konec.)

Filozofija romana.

Spisal dr. Leopold Lénard.

Nekdo je rekel, da so ravno najbolj navadne besede večinoma tudi najmanj znane. To, kar nas takorekoč vedno spremlja po vseh stezah našega življenja, obrača navadno najmanj nase človeško pozornost. Ko je začel človek prvič premišljevat, je začel šteti zvezde na nebu, potem se je obrnil k prirodi, ki ga je obdajala, slednjic šele, po dolgem, dolgem blodenju, se je obrnil z razumom tudi nase in začel študirati samega sebe. A tudi tu so mu najprej pale v oči njegove fizične lastnosti in šele pozneje je prišel na to, kar mu je najbližje in najbolj intimno — na delovanje svoje duše.

Roman nas spremlja povsod, iz njega zajemamo neprestano toliko snovi za naše življenje in mu spet oddajamo, kar smo preživeli. Roman je star, jako star; toliko let šteje, kakor človeški rod, kajti začel se je s prvim človekom in se piše neprestano naprej v veliko knjigo življenja.

Kaj je torej roman?

Vprašati po bistvu kakšne stvari, po tem „kaj je“ dotična stvar, po vzrokih in učinkih, se pravi pisati filozofijo dotične stvari. Vsaka stvar ima svoje bistvo, z drugo besedo: ima to, s čim je to, kar je in ni nekaj drugega, vsaka stvar ima svoj vzrok in svoje učinke, vsaka stvar ima torej tudi svojo filozofijo.

Imamo filozofijo vere, filozofijo zgodovine, filozofijo filozofije, filozofijo ljubezni in strasti, lepote in greha, bolesti in smeha, dobrega in zlega, godbe in plesa. Ravnotako govorimo torej tudi lahko o filozofiji romana.

Nemškega pisatelja Görresa je imenoval Napoleon I. peto evropsko velesilo. Še nekoliko bolj konkretno bi lahko dandanes imenovali roman eno iz-

med svetovnih velesil. Kar je segalo poprej samo v življenje posameznikov, sega sedaj v življenje človeške družbe in vsega človeštva, roman je postal socialno „dobro in zlo“. Sedaj, ko imajo posamezni kulturni narodi že precej natančno obdelano zgodovino svojega slovstva in ko imamo še več in deloma izvrstnih del o zgodovinah svetovnih literatur, se bo kdaj morda tudi našel človek, ki se bo posvetil izključno nalogi, da nam napiše filozofično zgodovino romana. Tu bom jaz skušal začrtati meje, med katerimi si predstavljam, da se bo gibala taka razprava.

* * *

Nobena beseda ne izraža vsega tega, kar pomeni. Beseda je vedno tuj denar, ki nikdar ne odda popolnoma domače veljave. Je alegorična slika, iz katere mora človek šele uganiti njen pomen. Tako moramo iz besede šele uganiti idejo, katero pomenja. Še večkrat je pa beseda zastor, ki zakriva idejo, katero imamo v glavi. V tem smislu velja, kar je rekel neki francoski državnik: Besede so zato, da misli zakrivajo.

Nekatere besede izražajo torej nekaj pravega bistva, druge pa čisto nič. Ako slišim n. pr. besedo „evangelij“, vem: „ev“ pomenja v grškem jeziku „veselo“ ali „dobro“, „angelion“ je „novica“, torej „evangelij“ == „vesela“ ali „dobra novica“. Ako slišim besedo hči, ter iščem s pomočjo primerjalnega in zgodovinskega jezikoslovja prvotni pomen te besede, najdem, da je pomenila v prearijskem jeziku isto kot „molzeča“. Torej mi je beseda sama odkrila že vsaj en del mojega pomena, toda nikdar ne odkrije vsega. „Evangelij“ ni samo „dobra novica“ in „hči“ ni samo „molzeča“, ampak opravlja še razne druge posle.

Druge besede pa niti toliko ne odkrijejo.

Ako slišiš na primer besedo „magnet“ in začneš zgodovinsko in etimologično preiskovati njen pomen, prideš slednjič do tega, da so v starem grškem mestu „Magnezija“ najprej poznali „magnet“, toda, kaj ta beseda pomeni, nisi še iz tega izvedel čisto nič.

Podobno je z besedo „roman“.

Če preiskujemo njen pomen zgodovinsko in etimologično, pridemo do zaključka: „Roman je nekaj, kar je lastnina romanskih narodov ali kar je v duhu in po običaju narodov.“ S tem pa se še nisem čisto nič približal rešitvi vprašanja: Kaj je roman?

Predvsem vidimo, da roman ni samo lastnina romanskih narodov. Roman je že bil, ko zgodovina še ni ničesar vedela o romanskih narodih in se je vedno nahajal in se še nahaja tudi pri narodih, ki niso nikdar imeli stika z Romani, podobno kot je magnet bil pred Magnezijo in zunaj nje. Ime je torej čisto slučajno, nezgodovinsko in nelogično, ki nam ne more ničesar pomoči, da bi se približali spoznanju, kaj je bistvo „romana“.

Torej preostaja le še druga pot, da vzamemo vse romane ali vsaj vse karakteristične, preiščemo, kaj imajo skupnega, sestavimo, kar je vsem skupno in sklenemo: To je bistvo romana.

To bi bilo na videz čisto mehanično delo, toda praktično je neizvršljivo, prvič, ker bi bilo tako delo preogromno, drugič in glavno pa še, ker bi na ta način morali toliko časa luščiti in luščiti, da nam ne bi ostalo nobenega jedra. Roman ene skupine narodov se namreč tako razlikuje od druge, ene periode človeštva od druge, da je težko najti v vseh skupno jedro.

Morali bi vzeti vse romane, ali vsaj vse glavnejše. Torej bi morali še poprej vedeti, kaj je to — roman? Morali bi imeti merilo, po katerem bi ločili roman od neromana, potegniti bi morali mejo med romanom in neromanom. A take meje ni.

Toda ravno s tem smo že odkrili dve lastnosti — res, da samo negativni —, po katerih bi mogli priti do spoznanja bistva romana:

1. romani raznih vekov in raznih narodov nimajo skoraj ničesar skupnega;
2. med romanom in neromanom ni nobene trdne in določene meje.

Začnimo z drugim:

Naše znanstvene knjige so vedno razdeljene na razne dele, poglavja, člene, paragrafe, številke itd., ker naš razum hoče takoj vse vkleniti v sistem, vjeti v ojnice, razdeliti logično in simetrično in spet sestavljati. To je potrebno, da se stvar lažje razume in pregledno obdrži v spominu, toda v resnici ni tako. Priroda ne pozna takega sistemovanja,

ona ne stavi mej, v njej prehaja vrsta v vrsto, kraljestvo v kraljestvo, brez skokov in brez mej.

A še manj skokov in mej pozna duša.

„Od veličastnega do smešnega je samo en korak“ — pravzaprav ni nobenega koraka. Ista stvar zamore ob istem času pod različnimi oziri biti veličastna ali smešna. Ravnotako ni nobenih trdnih, določenih mej med ljubeznijo in sovraštvom, pogumom in boječnostjo itd. A še manj kot med nasprotnimi zamoremo potegniti meje med različnimi čustvi.

Duša je ena in nerazdeljiva in vse njeno delovanje izhaja in se vrača v eno ognjišče in središče.

Roman je duševni proizvod, je plod duše, odsev duše na zunaj. Duša se pa objavlja na najrazličnejše načine in se ne more nikdar izraziti in objaviti popolnoma kot bi se hotela. Vsi pojavi in vsa objavljenja duše na zunaj so pa v tesni zvezi med seboj, med njimi ni skoka in ni meje. Duša je večna jetnica, ki vedno koprni iz ječe po solcu in svobodi, po svetu in po Bogu in ker ne more z enim samim pojavom izraziti tega svojega koprnenja, se izraža na različne načine.

Šolske knjige imenujejo „roman“ daljšo povest, v kateri nastopa mnogo oseb, so dogodljaji bolj zapleteni in se razvijajo iz enega središča po nekem enotnem motivu. Toda to je jako nelogično in nejasno. Kje je tukaj meja med povestjo, novelo in romanom! Slednjič je prepuščeno volji pisatelja, kako hoče imenovati svoje delo, kajti bistvenega razločka med njimi ni. Ravnotako ni bistvenega razločka med romanom v šolskem pomenu in, recimo, epopejo. Da je eno pisano v prozi, drugo pa v verzih, to slednjič nič ne pomeni, ker med prozo in med poezijo tudi ni nobenega strogega razločka. Mi imamo na primer zgodovinska dela, ki so najpopolnejša poezija in imamo rimane kronike, ki so najbolj suhoparna proza. Kje je torej meja?

Istotako je samo fikcija govoriti o dramatičnem, epičnem in liričnem pesništvu. V staroindijskih epopejah se nahajajo popolnoma dramatični oddelki, Hektorjevo slovo je najlepša lirična pesem! Vse te delitve so torej jako površne in plitve in imajo svoj temelj v nekaterih slučajnih zunanostih.

Ako zasledujemo stvar še dalje, vidimo n. pr., da tudi ni nobene določene meje med poezijo in petjem. Da vzamem jako bližnjo primerico, prepričamo se n. pr. takoj pri prvi priliki lahko, da ni meje med vsebino pesmi in med petjem naših narodnih pesmi. Naenkrat izgine vsebina in ostane samo še napev, potem se pa spet prikaže; v enem trenutku igra vsebina večjo vlogo, v drugem jo napev popolnoma potlači. Ravnotako prehaja petje skoraj nevidno in neobčutno v godbo, godba pa v ples. Poljski „krovjak“ in rusinska „kolomejka“ na primer družita

v sebi poezijo, petje, godbo in ples tako tesno, da jih je težko raztrgati in če jih raztrgamo, ostane vsak del zase nepopoln. Podobno je v umetnih proizvodih. Opereta družiti v sebi poezijo, petje, godbo, ples; v tem odstavku prevladuje en del, v drugem drugi, a vsi tvorijo harmonično celoto. Umetna beseda, petje, godba, ples so samo različni načini, na katere objavlja človek svoja čustva in s katerimi izraža ljudska duša svoja vedno nenasitljiva in nenasičena koprnenja po življenju, po svetu in po Bogu.

Najprej je izkušal človek to svoje koprnenje izraziti z besedo, beseda je postajala vedno bolj obširna in vedno bolj umetna in tako je nastal roman v ožjem, šolskem pomenu, — roman v vezani in nevezani besedi, kakor se pravi, dasi ni logično deliti besedo na vezano in nevezano, ker ni med njima predela. Posamezni oddelki, fragmenti, bi rekel, romana so razni manjši slovstveni proizvodi: povestice, črtice, bajke, novele, krajše pesmi v raznih oblikah itd. Toda človek ni mogel z besedo izraziti vsega koprnenja svoje duše, pričel si je torej še pomagati s tem, da je izpreminjal glasove ter jih ubral harmonično. Kmalu je pa opazil, da nima v sebi dovolj glasov, da bi izrazil z njimi svoje občutke. V narodi je slišal treskanje in grmenje, žuborenje vode in petje ptičev in neštivilno drugih glasov, ki so mogočno vznemirjali njegovo dušo, katere je hotel izraziti, kakor jih je občutil, a ni mogel s sredstvi svojega glasu. Iznašel je torej godala, s katerimi je lahko izražal svoja čustva bolj silno in mogočno in raznolično kot s svojim glasom. Toda petje in godba, to je bilo premirno in preumerjeno, da bi moglo oddati vse, kar je človeku polnilo dušo. Tresk v narodi, žuborenje vode v potoku, to je nemirna in neumerjena sila. Torej je pričel človek nadomeščati ta nedostatek s kretanjem svojega telesa. S tem je pa tudi izčrpal vse svoje sile, izrabil vsa svoja sredstva, a koprnenje njegove duše je ostalo in ga gnalo vedno naprej, vedno dalje.

Ker je versko čuvstvo eno najmočnejših čuvstev prirodnega človeka, je človek tudi predvsem hotel izraziti s temi sredstvi svoje versko čuvstvo, svoje koprnenje po edini in neskončni dobroti in lepoti, po vesoljnosti in neskončnosti. Zato vidimo, da je prvotno človek umetno besedo, petje, godbo in ples predvsem rabil v službi božanstva.

Tako smo prišli do zaključka: Roman je izražanje čuvstev človeške duše z umetno besedo. Manjši slovstveni proizvodi so odlomki, roman v našem šolskem pomenu pa večji proizvod, dasi nobeden, tudi največji roman ni celota. Petje, godba in ples istotako kot tudi vpodabljajoče umetnosti so dopolnilo, rekel bi, integralni del romana.

Roman v tem najširšem pomenu so torej vsi načini, na katere človeška duša objavlja na zunaj svoje vedno nenasičeno in nenasitno koprnenje.

V pričujočem sestavku govorim vedno o tem romanu v najširjem, popolnem pomenu. Ker je pa roman v navadnem, ožjem pomenu najbolj določen in najbolj celoten način, na kateri človek izraža svoje koprnenje, in so petje, godba, ples in upodabljajoče umetnosti le nekako dopolnilo romana v ožjem pomenu, velja razprava predvsem tudi romanu v ožjem, šolskem pomenu.

Lahko bi tudi v pričujoči razpravi mesto besede „roman“ rabil besedo „umetnost“, toda odločil sem se za prvo, ker je bolj konkretna in ker velja razprava zlasti tudi, kot sem že rekel, romanu v navadnem, šolskem pomenu.

Rekel sem že, da med eno panogo umetnosti in med drugo ni nobene določene meje. Kraljestvo umetnosti je samo eno, kot je enotna duša človeška. Kakor je pa beseda glavno sredstvo, s katerim človek izraža svoje misli in čustva, tako je roman najbolj popoln in najbolj celoten način tega izražanja, in kakor je človek vedno potreboval, da izraža svoje misli in čustva, tako je vedno bil na zemlji roman, samo da je roman posameznih vekov in narodov jako različen drug od drugega, ker se je izpreminjal s človekom in z njegovim mišljenjem in čuvstvovanjem.

Predvsem moremo deliti roman na sledeče glavne dobe:

1. Roman starožitnih narodov.

Grško teogonijo in staroindijsko junaško pesem moremo popolnoma smelo imenovati roman starožitnih narodov. Tudi drugi stari narodi so imeli vsaj začetke in fragmente svojega romana. Kaj so glavne poteze starožitnega romana?

Ta roman se kvečemu samo po imenu vrši na zemlji, njegovo pozorišče so človeku nedostopni kraji — Olimp in Hades; v njem nastopajo bitja, ki jih ne moremo imenovati bogov po naših današnjih pojmih, a tudi niso ljudje. Božje in človeško se je v njih čudno zmešalo. Bogovi so dali svojo silo in razum, s katerim delujejo, a človek je dal svoje strasti, ki burijo in razvijajo dejanje. To čudno mešanje božjega in človeškega je nasprotovalo človeškemu estetičnemu čutu in preprečilo razvoj starožitnega romana. Indijski Višnu-Krišna ni več Bog, niti navaden popoln človek, postal je samo še neka meglena, fantastična figura, ki vedno izpreminja svojo obliko kakor megla na nebu, se učlovečuje in pozveruje brez zmisla in potrebe in proti vsem, ne rečem, še naravnim, ampak tudi estetičnim postavam. Ljudska domišljija je šla nebrzdano svojo pot in odbila popolnoma vsako sodelovanje razuma in čustva.

Poganski narodi so upodabljali svoje bogove v živalskih in človeških postavah, da bi pa izrazili njihovo nebeško moč in veličanstvo, so jim dali simbolično po več udov kot jih da priroda. Izobražali so bogove z mnogimi glavami, z rokami, očmi itd. ali pa so dali človeški postavi živalske dele in obratno, n. pr. človeški postavi roge, rep itd., ali so ustvarjali nestvore napol ljudi, napol živali. To je bilo nenaravno, lažljivo, in je žalilo vsled tega estetični čut človeški. Najbolj estetični vseh starožitnih narodov, Grki, so prvi občutili to napako in pričeli odstranjevati od svojih bogov vse take nenaravne priveske in prirodne nezmisle, odvrkli so iz svojega Olimpa vse fizične nestvore, nato jim pa ni ostalo gori drugega kot naga človeška telesa iz mrzlega marmorja. To naj bi bil njihov ideal, njihovi bogovi!

Komaj so se pričeli zavedati, kam so pripeljali svojo umetnost, je stopila na zemljo nova duševna velesila: krščanstvo. Ono je potegnilo mejo med človeškim in božjim, odstranilo od božanstva vse fizične nestvore, ki so samo žalili človeški estetični čut, z druge strani pa obdalo Boga z nebeškim sijajem in veličastvom in ni pustilo, da bi postal človeški kot je bil pri Grkih. Šele ono je ustvarilo realno podlago, na kateri se je mogel dalje razvijati roman, s tem, da je potegnilo mejo med Bogom in človekom, pritegnilo Boga k zemlji in ga predstavilo vsem ljudem podobnega, pustilo vpliv nadnaravnih sil na človeško življenje, a vendar ni pustilo zmešati Boga s človekom. Odstranilo je z Olimpa vse grdo in mu neskončno zvišalo njegovo veličastvo.

2. Srednjeveški roman.

Na tej poti se je razvijal roman dalje in razcvetel slednjič, v srednjem veku v popolnoma novi obliki. Srednjeveški roman se ne vrši več „in ultima Thule“. Njegovo pozorišče je naša zemlja in junaki so naši ljudje. Toda to niso navadni ljudje in njihova dela niso dela navadnih človeških otrok. Nadprirodne sile se vedno vmešavajo v njihovo življenje, vplivajo na njihovo usodo, razvozlujejo in odvozlujejo dejanje, zadržujejo in spet porivajo dalje. Viteški junak ubije zmaja, reši začarano princezino, išče svetega Grala in si ga hoče pridobiti z viteškimi čini. Starožitni roman je podoben otroku, ki steza roko po zvezdi na nebu, srednjeveški dečku, ki v zapečku posluša pravljice svojega deda.

3. Roman novega časa.

Nova doba nam je dala tudi nov roman. Ta je že veliko bolj človeški kakor pa srednjeveški. Junaki, ki tu nastopajo, so že popolnoma naši ljudje,

včasih celo jako majhni in slabi ljudje. Njihova dela so čisto človeška, lahko mogoča. Stari roman je smatral za prednost, ako je bilo dejanje kar najbolj nemogoče, da je bilo treba za razvozlanje velikega zaklada nadnaravnih sil. Moderni junak hoče izvršiti vse sam, z lastnimi silami, in v modernem romanu velja za neodpušljivo napako, ako je dejanje tako zavozljano, da ga ni mogoče odvozljati brez vmešavanja nebeških in peklenških moči. Kvečemu pusti še kje kakšno temno slutnjo ali nejasne sanje, le tako, da dela v bravcu primerni nastroj, dasi ne spada k sestavi dejanja in se lahko s svinčnikom prečrta iz knjige.

Toda, dasi se vrši moderni roman popolnoma na zemlji in so junaki čisto navadni ljudje, vendar njegovo dejanje ni navadno. Moderni roman pripoveduje nekaj takega, kar se na zemlji lahko zgodi, toda kar se pripeti na tisoč slučajev enkrat ali še enkrat ne. Njegov najljubši predmet je, da se dva, „On“ in „Ona“ nekje srečata, spoznata, zaljubita, obojestransko ali samo enostransko, in potem iščeta ali odbijata, slednjič pa dobita ali ne dobita. Njegova sestava je torej jako mehanična: gre se samo za to, da se dobi kolikor mogoče veliko epizod, rekel bi, rapsodij, katere vrine pisatelj med moment, ko se zaljubita in med konec in ki pospešujejo ali ovirajo konec celega dejanja — zakon ali smrt. Te rapsodije naj bodo kolikor mogoče čudne, nenavadne, iz trte izvite in iz palca izsesane, pa je roman zanimiv. Kot reakcija proti temu, se je pojavila četrta struja.

4. Naturalistični roman.

Nekega dne se je pisatelj, ko je tako iskal rapsodij, udaril po glavi: Ali ni to otročje! Belim si glavo, da bi si izmislil čudnih, nenavadnih dogodkov; ljudje jih bodo hlastno čitali, dasi vedo, da lažem, samo zato, ker je laž velika in zanimiva. Vulgus vult decipi, ergo decipiatur! — Ali je to res? Ali res ni nobenega drugega sredstva, nobenega drugačnega načina, na kateri bi jaz izrazil svoje misli in čuvstva in ljudje imeli prijetnost in lepega vžitka?

In pogleda skozi okno. — — —

Kako velik, prostran, mogočen svet se razvija pred njim, koliko razkošja, pestrih barv, cvetja in vonja je na njem, koliko skrivnostnih, mogočnih, nerazumljivih sil deluje na njem, se med seboj odbija ali privlačuje! In jaz! V kako tesni zvezi sem s to zemljo! Kako sem povsod odvisen od sveta! Vesel sem, če je on vesel, in žalosten, če je on žalosten; prijetno mi je, če delujejo meni prijazne prirodne sile, nesrečen sem, če prevladajo nasprotne. Svet je dovolj širok in dovolj lep, tu najdeš povsod, česar potrebuješ, ni ti treba bloditi daleč, čez goré in čez

vodé. „Greif nur hinein ins volle Menschenleben“ in našel boš vse, česar potrebuješ, lahko boš izrazil vse, kar misliš in čutiš, in vse bo dobro in lepo, ker odsev večno lepe in dobre prirode. Tako je nastala naturalistična struja, ki si je postavila za načelo: „Opisuj prirodo tako, kakršna je!“

Toda, kmalu se je moralo pokazati, da je to načelo nemogoče in absurdno.

Ne morem opisovati prirode take, kakršna je v resnici, ampak kvečemu le tako, kakor se meni vidi, da je, ali kakor jaz hočem, da bi bila.

Svet je jako širok, zemlja je obširna in življenje je obsežno in mnogovrstno. Ako je na vrtu tisoč cvetov in odtrgam enega, je to že delovanje mojega

kar imenujem potem „miza“. Mize same ne vidim, ampak imam samo vtisk belega, pločastega, trdega, visokega, širokega itd., in potem šele pridem s pomočjo filozofije do zaključka, da je to, kar leži pod temi vtisi, nekaj, kar morem pred drugimi ljudmi zaznamovati z zvokom „miza“.

Naj se umetnik še tako trudi, da bi opisoval prirodo tako kot je, vendar se mu to nikdar ne more posrečiti. Priroda je nekaj skritega in skrivnostnega, čemur se s svojimi čutili niti približati ne moremo. S čutili sprejemamo od zunanosti samo nekaj vtiskov, toda ona nam niti ne povedo, če je zunaj nas kaj, kar odgovarja tem vtiskom. Do spoznanja prirode pridemo — vsaj deloma — šele z delovanjem razuma, torej z delovanjem človeške duše. Pri vsem tem pa še nikdar ne pridemo do natančnega spoznanja prirode, ne moremo nikdar potegniti meje med subjektivnim in objektivnim, koliko je v našem spoznavanju od zunaj in koliko je nastalo ali se izpremenilo pod vplivom duše.

Kako naj torej opisujem in rišem samo to, kar je zunaj mene v prirodi, ako tega niti ne vidim, ne čutim, se mu z vsem naporom svojih sil niti za potezo ne morem približati.

Toda, ako bi tudi prirodo s svojimi čutili spoznaval tako kakor je, je vendar ne bi mogel nikdar opisovati tako kakor je.

— Priroda je obširna, široka in globoka, sredstva človeška pa jako, jako omejena. Torej ne morem opisovati nikdar cele prirode, ampak vedno samo majhen njen odlomek, in še tega ne vsestransko, ampak samo od ene, jako omejene strani. Od moje volje, torej od delovanja moje duše, je odvisno, kateri košček prostrane božje prirode si izberem in od katere strani ga pričnem opisovati. In ta moj opis, naj bi bil tudi najnatančnejši, ne bo nikdar predstavljal prirode tako, kakršna je, ampak vedno le to, kar jaz hočem in kar sem si jaz izvolil. In če bi združil vse te fragmente in bi jih pokazal kakšnemu bitju, ki bi ravnokar stopilo s katere zvezde, ne bo si nikdar moglo ustvariti iz njih pojma, kakšna je naša zemlja.

Vzamem samo en zglede:

MOST NAD „ŠUMOM“ V VINTGARJU

„jaz“, moje duše, da sem si izbral ta cvet in ne drugega. Torej že nisem objektivni. In ako vtrgam tako na vrtu nekaj cvetov, povežem v šopek in podarim tebi, ne bo ta šopek nikakor več objektivna podoba vrta, ampak mojih subjektivnih čuvstev in ljubezni do teh cvetov bolj kot do onih. Pisatelj torej že pri izbiri tvarine ne more biti popolnoma objektivni.

Ko si je pa izbral svoj predmet, ga spet ne more opisovati tako kakršen je, predvsem že radi tega ne, ker ga takega kot je, ne vidi in ne občuti. Če vidim pred samo mizo, ne vidim mize take kakor je. Jaz imam sabo celo vrsto čutnih vtiskov, s katerimi operira potem dalje moj razum, doker ne pride do spoznanja, da mora pod temi vtiski biti nekaj,

V slovstvu igra povsod veliko, največjo vlogo spolni nagon, tako da je nastalo popolnoma neopravičeno mnenje, kakor da bi roman — bodisi že roman v šolskem pomenu, ali roman v vezani besedi — epos — ali v dramatični obliki — bil nemogoč brez spolne ljubezni. In vendar je to popolnoma napačno. V življenju ne igra spolni nagon niti od daleč tolike vloge kakor v slovstvu.

Vzemimo povprečnega človeka, poljedelca ali obrtnika. Vsa svoja otroška leta, najmanj petino svojega življenja, je preživel — ako niso posegle v njegovo življenje kakšne izredne sile — ne da bi to vprašanje zanj sploh obstajalo. Pozneje je morda prišel za nekaj let, recimo za kakšnih deset, to je za eno sedmino življenja, nekoliko iz tira in se je morda pečal s tem vprašanjem več kot mu je bilo pozneje ljubo. Toda tudi v tem času mu je to vprašanje jemalo primeroma majhno število ur, ostali čas je veljal dnevnim opravkom in potrebam življenja. Potem se je pa oženil, ustanovil družino in dom in gospodarstvo, in spolno vprašanje je stopilo pri njem čisto v ozadje. Dan je posvečen trdemu boju za obstanek, noč potrebnemu počitku, toliko skrbi mu roji po glavi in trga srce od zore do mraka, od mraka do dne, komaj si odtrga tuintam trenutek za počitek in za razvedrilo. Doma ima ženo in otroke, za katere mora skrbeti. Slučaji, da bi pri teh razmerah spolno vprašanje v njegovem krogu izbruhnilo na dan, so v primeri z rednimi slučajmi vendarle redke izjeme. Ako bi bilo mogoče tehtati, meriti ali šteti vse skrbi, pretege koprnenja in hrepenjenja, želje in čuvstva človeškega srca in jih potem sešteti od vseh ljudi skupaj, bi se videlo, da so skrbi in pretege, hrepenjenja in koprnenja, želje in čuvstva, ki prihajajo iz spolnega nagona v primeri z drugimi v velikanski manjšini. — V slovstvu je pa ravno obratno.

Ako bi nekdo iz drugega sveta, ki ni še nikdar videl človeka in njegovega življenja, prečital celo svetovno literaturo, ter si iz nje ustvaril pojem o človeku, bi ga morda definiral: Človek je spolno bitje.

Roman goljufa vedno, ker ne more nikdar izraziti cele resnice, toda naturalistični roman goljufa najbolj, zato ker trdi, da hoče podajati golo resnico, a je ne more in noče, medtem ko roman starodavni ali srednjeveški in tudi roman iz nove dobe ali naravnost povedo, da kar opisujejo, je izmišljeno, ali pa vsaj pripoznajo, da je jako redek, izjemen slučaj.

Tretji pomislek proti naturalističnemu romanu je pa ta: Ti praviš, da je tvoj namen opisovati, risati in kopirati čisto, golo in nago prirodo po vsej svoji vesti in resnici tako, kakršna je! Toda čemu vse to? Čemu opisuješ prirodo?

Kakor hitro izključiš iz povesti človeško dušo in vzameš vse le kot delovanje snovi in sil, nimaš na to odgovora.

Ali bo tvoje pisanje le otročja igrača, kakor se igra slepi veter z jesenskimi listi, jih nanaša in raznaša — in to ni vredno razumnega človeka. Obrni se rajši k bolj koristnemu delu, ki te bo bolje redilo!

Ali je tvoje pisanje samo peresna dnina, s katero si služiš kruh, in potem naj bo pisatelj samo človek, ki se ne more na noben drugačen način služiti boljšega kruha, obenem pa prekucne to tudi celo tvojo teorijo, ker, če je pisanje samo peresna dnina, potem naj si služi vsakdo kruh s peresom, kakor najbolje more in naj gre rakom žvižgat vsaka teorija, tudi tvoja naturalistična!

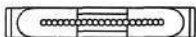
Morda pa smatraš svoje pisanje samo kot neko vrsto razvedrila in zabave, s katero delaš sosedom kratek čas? — Potemtakem si pa neke vrste literaren glumač, samo da se pravi glumač izkazuje z ročnostjo roke, ti pa besede. Tudi bi se morali potemtakem povrniti k najprvotnejšim vrstam romana, ker one najbolj zabavajo in vzbujajo zanimanje in občudovanje.

Ti praviš, da je treba opisovati prirodo tako kakršna je, ker je to umetnost, oziroma lepo! Toda opisovati to, kar je, še ni lepo in umetnost, ampak umetnost je opisovati lepo to, kar je lepo. Fotografija je lepa, če je lepo narejena in če nam predstavlja kaj lepega in zanimivega.

Sicer si se pa s svojim odgovorom izognil mojemu vprašanju. Jaz te nisem vprašal, kaj je umetnost, ampak kaj je namen umetnosti? Jaz trdim, da s stališča naturalizma umetnost nima namena in je vsled tega absurdna, kakor je absurdna sploh vsaka stvar, ako bi si jo mogli misliti brez namena. Samo opisovanje nage prirode, risanje, fotografiranje in kopiranje more imeti edino praktični pomen, da bolje spoznamo prirodo, si jo bolje podvržemo in usužnjimo ter izkoristimo v praktične svrhe. Tak namen ima n. pr. fotografiranje stare listine, da učenjak, ki ne more priti do rokopisa, študira kopijo, fotografiranje bolnih delov mrliča, da se lahko porabi v šoli ali pri sodniji, ako se gre za zločin itd. Ako pa fotograf izliva lepe predmete in izkuša ustvariti ne samo natančno, ampak tudi lepo sliko, se ne ravna po načelu: predstaviti prirodo tako kot je, ampak ima poleg tega še drug namen.

Radi priznamo, da je naturalizem jako veliko pripomogel do tega, da je človek spoznal in usužnil prirodo, da se je razvila obrtnija, prometna sredstva itd., toda iz tega še ne sledi, da je opravičen v umetnosti.

(Konec.)

Odšla je z Oljske gore
v Jeruzalem, v dvorano,
kjer so učenci prvi
nebeško jedli mano.
In zopet kot nekdanj
prispeli v ta so kraj.

Kot tákrat krog Gospoda
v otroškovdanem venci
okolu so Device
vstopili se učenci;
najbližji Janez njen,
prečist in preiskren.

S pogledom materinskim,
predolgim, pregorečim
k apostolom se skloni
strmečim in ihtečim:
„Ah! Mati! Njega ni —
sedaj pa greš še ti!“

„Ne plakajte za mano!
Nikoli vas ne zabim,
tolažba Cerktvi tužni
in moč bom srcem slabim,
še bolj bom nego prej
ljubila vas poslej.“

Kjer večna je Ljubezen
za hrano sebe dala,
glej! tam je od ljubezni
umrla Deva žala,
tako se svečin plam
použije v sebi sam.

In kakor žarko jutro
na pomladanski lozi
nebeški žar je sinil
v obličje Dolorosi.
Okrog učencev zbor —
oblaki izza gor...

* * *

Do groba...

Dalj pa, Mati,
s Teboj ne smejo spevi.
In še za te mi v srcu
bude se tihi gnevi.
Nevredni poizkusi
v otroški domišljiji,
če niste v slavo meni,
bodite vsaj — Mariji!

Filozofija romana.

Spisal dr. Leopold Lénard.

(Konec.)

Slednjič je moral priti, kakor „Deus ex machina“, rek: „Umetnost je sama sebi namen!“ ki naj bi rešil naturalizem iz zadrege. Ta odgovor preseka gordijski voz, a ga ne razveže. Iz tega odgovora izvem ravno toliko, kot če bi mi na moje vprašanje odgovoril: Kaj tebi mar! Recimo, jaz pridem k tebi in bi videl pri tebi na steni viseti suknjo, ter bi te vprašal: „Kak namen ima suknja?“ a ti bi mi odgovoril: „Suknja je sama sebi namen“. Ta odgovor gotovo ne bi nikogar zadovoljil.

Človek čuti, da stoji v središču vidne prirode in da se vse, kar je okrog njega, nanaša nanj. Zanj ima vse, kar je zunaj njega, samo pomen, v kolikor mu je koristno ali škodljivo, ga podpira ali ovira v njegovem delovanju in hrepenenju. Ako bi bila umetnost sama sebi namen, bi nastal na zemlji čuden dualizem, dvojna teleologija. En namen sem jaz, drugi pa umetnost, in ker je umetnost od mene neodvisna, me ona nič ne briga, naj hodi svojo pot, jaz pa svojo. Človek se ne bi mogel več ukvarjati z umetnostjo, ako ne bi imela z njim nobenega stika, ker je psihološko nemogoče, da bi človek delal

nekaj, kar mu ne more niti koristiti, niti škodovati, niti ga podpirati v njegovem hrepenenju, niti mu odstraniti ovir. Ako priznamo, da dela človek z namenom, more samo on biti namen svojega delovanja — ker hoče biti srečen, uživati dobroto in lepoto, bodisi tukaj, bodisi na drugem svetu. Ako pa tajimo namen, moramo reči, da dela po nagonu in da proizvaja umetnine kot ptič gnezdo in pajek pajčevino. Potem bi morali pa prevreči vse življenje, vzgojo, šolo, družabni in družinski red, javno in privatno življenje, znanost in umetnost, zgodovino in kulturo, sploh vse, kar je doslej človek ustvaril, in vse, kar ljudi družijo, bi moralo razpasti.

Ker pa gotovo nihče ne želi takih posledic, moramo zavreči absurdno načelo: Umetnost je sama sebi namen.

5. Impresionistična struja.

„Abyssus abyssum invocat.“ Iz naturalizma se je logično razvil impresionizem.

„Najmodernejši“ je izprevidel filozofične slabosti sistema „modernih“. — Kako hitro beži čas! Kar

se je pred kratkem še imenovalo „moderno“, je zdaj že „zastarelo“ in proti najmodernejšemu se že pojavlja reakcija! — Mrliči urno jašejo!

Najmodernejši je rekel: Mi prirode — pod tem izrazom razumemo ne samo mrtvo, fizično prirodo okrog nas, ampak sploh vse, kar je zunaj mene, torej: druge ljudi, nadprirodni svet in celo sebe samega — ne vidimo, je ne moremo opisovati in ne vemo, čemu bi jo opisovali.

Priroda in sploh zunanji svet ni nič. On ima zame samo toliko pomena, v kolikor se zadeva ob mene, me zadržuje, ali poriva naprej. Naj bi bil ves ta svet ravnotako krasen, bujen in razkošen, blesteč in cveteč, kot je sedaj, toda če ne bi bilo ljudi, bi bilo ravnotako, kot če bi ga ne bilo. Solnčni žarek, ki nikamor ne prisveti, je toliko, kot da bi ga ne bilo, mošnja denarja, ki leži v globočini morja, je toliko, kot bi je ne bilo. Recimo, da živi v Indiji Komandiji prekrasna gospodična. Zame je to toliko, kot bi je ne bilo, ker je nisem nikdar videl, da niti kdaj o nji slišal.

Zame ima svet samo toliko pomena, v kolikor obstoji radi mene, za mene ali proti meni, v kolikor se odbija ob meni, ob moji duši. Če je res kaj zunaj mene ali ne, mi je prav vseeno, zame imajo ceno tako samo vtiski in meni je prav vseeno, če dobim te vtiske od zunaj, ali pa jih izpredem iz samega sebe, iz svoje duše, ideje, jaza, ali kakor hočete. Vtiski so, ž njimi računam in ž njimi delujem, a ne s stvarmi. Naj ne bo materije in sil, da imam le predstave. Meni je prav vseeno, če je v danem trenutku, recimo, obleka na meni, ali je ni, da imam le predstave, da je in da si predstavljam, da imajo drugi ljudje, katerih bivanje imam v predstavi, ravno iste predstave. Recimo, da ne bi imel niti kosčka obleke na sebi, a da bi se meni in vsem drugim ljudem zdelo ravnotako, kot da bi jo imel: bilo bi to ravno toliko, kot da bi obleko resnično imel.

Torej, zunanjega sveta jaz ne vidim, ne čutim in ne poznam. Od njega imam samo vtiske in predstave. To mi pa popolnoma zadošča, ker jaz sveta, prirode, nadprirode, ljudi, samega sebe čisto nič ne potrebujem. Dovolj mi je, da imam vtiske in predstave. Meni je vseeno, če jem v resnici ali samo v domišljiji, samo da imam vtisk, da sem sit.

Če je pa vse, kar je, če je sploh kaj zunaj mene, samo toliko vredno, v kolikor učinkuje name, sem jaz središče vsemu, kralj vsega in, ko bom razumel to dogmo, postanem nadčlovek, visoko vzvišen nad vsem, kar je zunaj mene. Moja duša je „die Kraft, die alles wirkt und schafft“, ona stvari neprenehoma in uničuje, kakor ponoči sanje, tako podnevi prirodo in resnico. Zunaj moje duše ali ni ničesar in prede vse ona iz sebe kot pajek pajčevino, ali pa nima

zame nobene cene, nobenega pomena, dokler se ne zadene ob dušo in ona ne vzbudi vtisov, predstav in idej.

Tako je prihajal roman tekom stoletij vedno bliže in bliže k človeku, v dobi naturalizma je postal popolnoma človeški, banalen, vsakdanji, človek je stal sredi njega. Z impresionizmom se je pa še bolj približal človeku, roman ni bil več v prirodi, ampak stopil je že v dušo človeka. Dalje že ni moglo več iti, a tudi tu ni mogel in ne more dolgo ostati. Že se pričinja reakcija.

Oglejmo si njegovo stališče in podlago! —

Impresionist pravi, da mi prirode take, kot je, ne vidimo, ne čutimo in ne poznamo.

Tudi mi je vseeno, če je kaj zunaj mene, ali ne, ker zame imajo vrednost le vtiski in predstave, naj jih že proizvaja duša sama ali povzročča zunanost s sodelovanjem duše.

Torej ni zunanost nič, vse so le trenutni vtiski in predstave moje duše, jaz sem središče in ognjišče vsega, — nadčlovek.

Prvi stavek podpišem dragevolje, ker ima lahko v dobesednem značaju resnični pomen.

Mi bistva prirode ne vidimo, ne čutimo, ne poznamo. Ako imam vtisk, da je nekaj rdeče, ne vem, kaj je to „rdeče“? Kdo drugi lahko vidi to „zeleno“, ako pa vsi ljudje ali ogromna večina ljudi vidi to „rdeče“, moremo le sklepati, da imajo take oči, katerim se to vidi rdeče in take duše, ki delajo take pojme. Toda kaj je ono: ignoramus et ignorabimus.

Prirode, kot take, mi neposredno ne poznamo, ampak samo, kakor jo občutimo s svojimi čutili, s svojo dušo. Na vsak način pa mora biti nekaj zunaj nas, kar povzroča vtiske in duševne predstave, ker je nemogoče, da bi duša predla vse sama iz sebe; ako pa je nekaj, mi ne more biti vseeno, če je, ali ne, in kako je in kako deluje.

Duša ne more stvoriti prirode sama iz sebe, ne samo, ker to nasprotuje splošnemu prepričanju vseh ljudi, ki vsi sodijo, da je nekaj objektivnega zunaj nas, ampak tudi, ker je tako nemogoče razumeti, kako da ima duša v gotovem času te vtiske in predstave, a ne drugačnih. Ako bi vsi moji vtiski, predstave, pojmi, sklepi, čustva poganjali iz duše, kot požene drevo ob svojem času listje, cvet in sad, bi moralo vse to že biti v jedru duše, kot je drevo v drobnem semenu in bi moralo poganjati iz jedra, kot poganja drevo iz semena. Torej bi že imeli zunanje sile, ki delujejo na dušo in ki se duša pod njih vplivi razvija; dalje imamo dušo, ki ni enostavna, ampak sestavljena in skomplikovana — kar je psihološki absurd, ker bi v tem slučaju morala biti materialna; z materialno dušo si pa ne moremo razlo-

žiti njenega nematerialnega delovanja, mišljenja in čuvstvovanja in hotenja. Ako je pa duša sestavljena in materialna, se moramo vprašati: Kaj je vzrok duše in kaj je vzrok, da se nahaja v tej sestavi in ne v drugačni?

Ako bi bilo absurdno vzeti dušo za večno, ker je omejena po svojem delovanju na materijo, bi bil še veliko večji absurd, trditi, da je večna duša, ki je vsa materialna in omejena tudi še po svojih sestavinah! Ako pa duša ni večna, mora imeti svoj začetek in vzrok. Iz sistema impresionističnega je ta zaključek še veliko bolj zahtevan, kot iz kakšnega drugega. Ako pa ima duša svoj vzrok, je že nekaj zunaj duše, od česar je ona odvisna v svojem početku, delovanju in istnjenju. S tem je pa izpodbit temelj impresionizmu.

Ista sila pa, ki je poklicala v življenje dušo, je mogla dati istenje še drugim stvarjem.

Prepričanje vseh ljudi pravi soglasno, da je zunaj mene še nekaj drugega — priroda, moja lastna notranja zavest mi trdi z nepremagljivo silo ravno isto, delovanja svoje duše si ne morem drugače razložiti, kot da obstoji še nekaj zunanje; za obstoj sveta, prirode in sploh moje zunanosti imam zadosten vzrok v onem vzroku, ki je postavil v življenje mojo dušo: torej mora res biti zunaj mene nekaj, kar na mene deluje, povzroča vtiske in predstave, s katerimi operira dalje moja duša. Nič ne dé, da ne vem, kakšno je ono, dovolj, da je.

Toda lahko gremo še dalje in sklepamo, da ono, kar je zunaj nas, odgovarja nekako vtiskom, katere dobivamo mi od njega.

Ako pogledam na slovensko trobojnico, vidim: belo, modro, rdeče. — Zakaj te tri barve, zakaj ne ene, ali samo dveh? V prvem delu mora biti nekaj, kar je različno od drugega in v drugem nekaj, kar je različno od tretjega. Ne trdimo, da je prvi, drugi in tretji del v resnici to, kar se nam vidi, ampak samo, da mora biti ono, kar razlikuje prvi del od drugega in drugega od tretjega, nekaj objektivnega, in da mora to objektivno odgovarjati našim subjektivnim vtiskom. Proporcija med prvim, drugim in tretjim delom predmeta mora odgovarjati proporciji med prvim, drugim in tretjim delom vtiska, drugače si ne bi mogel razložiti, zakaj vidim prvi del bel, drugega modrega, a tretjega rdečega.

Ako pa obstoji objektivni svet zunaj nas, potem nam že ne more biti več vseeno, če je, ali ne. Naša duša je nanj navezana, od njega sprejmlje vtiske in predmete, nad katerimi ona deluje in ne more delovati drugače, kot dobiva tvarino od zunaj. Potem jaz nisem več nadčlovek, ker stojim sredi te božje prirode, ki me obdaja, me spremlja vse življenje, mi služi zvesto in vdano, a vendar ne morem

ne koraka storiti, se ne morem ganiti, ne misliti, ne želei brez nje, niti samega sebe, niti nadprirodnega sveta ne morem objeti brez sodelovanja prirode. Jaz nisem nadčlovek, temveč: „Homo sum, humani nil a me alienum puto!“ Človek sem, vse, kar je človeško, mi je lastno!

Najmodernejši roman se je ves umaknil v dušo, v njene najtemnejše globine. Privlekel je iz njih marsikaj, kar je bilo doslej človeštvu prikritega, obogatil je zakladnico naših predstavljaj, misli, čuvstev in tudi jezika, toda ni se mogel držati dolgo v teh eteričnih višinah. Zdaj prihaja spet doli, na zemljo, in mora priti doli, obogaten z vsem, kar si je pridobil na svojem mističnem potovanju po kraljestvu duše in na svojem mnogostoletnem romanju med človeštvom.

Roman prihaja spet na zemljo in med ljudi, prijemlje se spet prirode. Toda on ne misli opisovati prirode take, kakršna je, ampak kot jo vidi skozi prizmo svoje duše. Nihče ne more biti objektivni, mi vsi smo v vsem svojem življenju, v svojem postopanju, svojih sodbah, nazorih, mišljenju vedno subjektivni. Objektivnost je mogoča samo v sivi teoriji, v življenju je pa ni in ne more biti. Kjer se obeta „objektivnost“ je to ali fraza, namenjena, da slepi druge osebe, ali pa zastor, ki naj zakriva pomanjkanje idej in lastnih misli in sploh duševno puščobo.

Tudi naturalistični roman, ki je obetal „objektivnost“, je s tem samo slepil ali sebe, ali druge, ali pa oboje. Roman mora biti subjektiven, ker mi vidimo svet le skozi prizmo svoje duše, objektivni je le v toliko, ker hoče v resnici opisovati objekte, kakor jih vidi duša, ne pa fantomov duše.

Dalje smo realisti, ker v resnici opisujemo predmete tako, kot jih vidimo, ne pa, kot bi jih radi videli, ali kot bi kdo hotel, da bi oni bili. Ako bi hoteli natezati svet, prirodo in življenje po idealih svoje duše, bi izpodbili umetnosti podlago, namreč resnico življenja in s tem tudi lepoto in dobroto. Če je ta zemlja od stvarnika prekleta, predstavljajmo jo s prekletstvom, ne samo z blagoslovom. Na zemlji nista ločena nebo in peklo s širokim prepodom, da od tukaj nihče ne more tje in od tam nihče semkaj, ampak nasprotni sili sta često tesno združeni na istem prostoru in v isti duši. Zato ne moremo reči: Tu dobro, tam zlo! — ampak zajemati moramo dobro in zlo v skupno kupo življenja, vzeti moramo človeka, svet, dušo kot celoto, v kateri ni nič popolnoma dobrega v konkretnih slučajih in nič popolnoma hudega, ampak vse je pod vplivom prekletstva greha in blagoslova milosti. — Homo sum! Na zemlji ni ne bogov in ne vragov, ampak ljudje, ne kakor bi jih mi hoteli, da bi oni bili, ampak kakršni so pod vplivom milosti in greha.

Slednjič se vrača roman nazaj k nadnaravnemu. Sicer smo še daleč od tega, da bi se vrnil h katoliški dogmi. Preveč se je od nje oddaljil, toda nadnaravnemu se bliža odločno.

Naturalist, ki je a priori izključil supernaturalizem, je prišel do: „ignoramus et ignorabimus“, ter obstal. Naprej ni mogel. Njegova umetnost je postala samo fotografiranje, kopiranje, risanje, njegova pota so bila brez ciljev in brez zvezd. Zaključil je z velikanskimi iznajdbami, stroji, tovarnami, elektriko in parom, toda umetnost, če se mu ne bi izvila pravčasno iz rok, bi končala s samoumorom.

Impresionist se je kljub svoji visoki nadarjenosti in gorečemu hrepenenju izgubil v meglah svojih sanj. Izpel je hitro vse, kar je imel v svoji duši, preiskal vsak njen kotiček, pretaknil vse njene gube, toda ni našel nikjer novih ciljev in novih zvezd — slednjič je z grozo zapazil, da mu povsod zeva nasproti brezdanji prepad, neskončna Nirvana. Ali se naj zanjo peham in trudim? Bolje, da se takoj zavijem v svoj plašč in ležem na njen rob, ter naj me požre, kakor je požrla že toliko biljonov in biljonov svoje stvaritve. Naj požre še mene in me nikdar več ne izbljuje iz sebe! —

Predraga smrt, predolgo se ne mudi!

Tukaj nastaja prelom.

Slabejše duše, ki jim je boj življenja že izčrpal življenjskih sil, se ne morejo iztrgati zapeljivemu vabljenju temne, brezdanje Nirvane. Ako si gledal z visokega mosta v široko, globoko, mirno tekočo temno reko pod sabo, ti je prišla gotovo nehote misel: Kako bi se prijetno skočilo tu noter! — To je privlačna sila vode. Koliko večja je šele privlačna

sila Nirvane, ki je brez dna in brez mej, bolj temna, kot tema sama! Kdor se ji je enkrat približal, kdor je zrl njen temni obraz, potrebuje velike energije življenja, da se ji zopet iztrga.

Tu gredo pota narazen.

Del se obrača nazaj, proti prirodi, proti svetu in proti supernaturalizmu.

Ne mamite se, vse mlade, čile, ali že stare, a še energije življenja polne moči, ki nastopajo sedaj pod zastavo nadnaravnega svetovnega naziranja, se ne dajo drugače razložiti, kakor da je v resnici preobrat med duhovi. Enega ali drugega lahko razložite iz nižjih in bližje stoječih motivov, splošnega pojava pa nikakor ne. Ravnotako, kot se v drugih vrstah posamezni slučaj lahko razloži iz raznih, včasih bagatelnih motivov, splošnega pojava pa ne moremo drugače, kot iz različnega svetovnega naziranja.

Seveda s tem še ni rečeno, da so vsi katoliki v teologičnem pomenu besede. Marsikdo, če bi ga vzeli na rešeto, ne bi imel posebno lahkega stališča, toda vsem je skupna smer proti supernaturalizmu in nekaj, rekel bi, glavnih dogem, kakor: Vera na vpliv nadnaravnih moči na prirodo, življenje in dušo človeka, vera v zmago dobrega in poraz hudega, prepričanje, da ima človek dolžnosti in pravice, večinoma tudi prepričanje o blagodejnem vplivu krščanstva na zgodovino človeštva in njegove kulture.

S tem se pa pričinja tudi za roman nova doba, doba duševnega preobrata. Najnovejši roman bo imel čisto svoj značaj in se bo ločil od impresionističnega, kakor se impresionistični razlikuje od naturalističnega.

CESAR FRANC JOŽEF I. IN PRESTOLONASLEDNIK FRANC FERDINAND PRI VOJAŠKIH VAJAH